

*Szüleimnek,
akik vegyes házasságban élnek*

„Erős hitűnek kell annak lenni,
ki a mások meggyőződését tisztelni,
a keresztény szeretettől áthatottnak,
aki minden emberben saját testvérét látni,
s mélyen vallásosnak, ki a vakbuzgalmat kárhozthatni,
s a türelmet s a lelkiismereti szabadságot
ennek józan értelmében hirdetni akarja.”

Lonovics József

ELŐSZÓ

A 19. század első felének magyar közéletét teljes mértékben átitták a vallási sokszínűség teremtette társadalmi feszültségek, amelyek – elsősorban a hazai országgyűléseken keresztül – erőteljesen foglalkoztatták magát a bécsi udvart, valamint a pápaságot is. A katolikus egyház oldaláról a magyar politikai életben, kiváltképp annak vallásügyi kérdéseinek megtárgyalásában az egyik legjelentősebb személy Lonovics József csanádi püspök volt. A főpap 1840–41-ben Rómában tárgyalásokat folytatott XVI. Gergely pápával és annak prelátusával a vegyes házasságok intézményéről. A korabeli vallásügyi kérdésekről szóló vitákban ugyanis kiemelt jelentőségű volt a vegyes házasságok rendezése, amely alatt ekkor egy katolikus és egy nem katolikus, ám keresztény frigyét értették. Lonovics római kiküldetésével azonban – a vegyes házasságok kérdéskörén keresztül – a lelkiismereti és vallásszabadság joga került napirendre az Apostoli Szentszék és a Habsburg Monarchia relációjában.

Jelen kötetben Lonovics József reformkori működését, elsősorban római kiküldetését törekszem közelebbről bemutatni. A tárgyalat vizsgálatok során – az eddigi eredményeket figyelembe véve – két főbb kutatási területre összpontosítottam. Egyrészt a püspök reformkori személyiségjegyeit igyekeztem feltérképezni, másrészt magára a római tárgyalásokra, azok előzményeire, lebonyolítására, eredményeire koncentráltam.

Az első témakör kapcsán elsősorban arra kerestem a választ, milyen állomásokon keresztül jutott el Lonovics a római kiküldetésig. Ehhez kapcsolódóan azt vizsgáltam, milyen volt szeminaristaként, fiatal papként, majd pedig hogyan tevékenykedett politikusként, valamint főpapként. Milyen támogatókat tudhatott egyházi pályáján maga mellett, illetve milyen akadályokkal kellett megküzdenie pályájának alakításában? A későbbi diplomáciai tevékenysége miatt hangsúlyos szerepet kapott Pyrker János László egri érsekhez fűződő egyházpolitikai és személyes kapcsolata. A vegyes házasságok tárgyköre miatt pedig különösképpen az a probléma foglalkoztatott, miként viszonyult a más vallásúakhoz s ezzel kapcsolatban saját egyháza tanításaihoz.

A munka második felében a római kiküldetés és tárgyalások kerültek a középpontba. Itt főként olyan területeket igyekeztem körbejárni, miként látta Róma a reformkori magyarországi vallásügyi vitákat, amelyekben Lonovicsnak főszerep jutott. Milyen társadalmi-politikai képpel rendelkeztek Magyarországról a Szentszéknél Lonovics kiküldetése előtt és alatt? Sikeres volt-e, és

ha igen, miért lehetett az a misszió? Milyen eredményeket ért el a magyar főpap? Milyen mértékben befolyásolta a magyar–szentszéki tárgyalássorozat Ausztria és Róma kapcsolatát, valamint az egyetemes szabadságjogok fejlődéstörténetét? Végül mindezek kérdések mellett különösen is foglalkoztatott a kiküldött személy magyar és bécsi politikával való kapcsolata, valamint egyéniségének szerepe.

A korai Lonovics-pályakép egyes állomásainak bemutatásához elsősorban az Egri Főegyházmegye gyűjteményei, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kancelláriai levéltára és a Bécsből kiszolgáltatott iratok, valamint az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Lonovics-hagyaték, illetve a bécsi Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv megfelelő dokumentumai szolgálták alapul. A kiküldetés történetének vizsgálatához főként az országgyűlési naplókat, bécsi forrásokat, valamint a vatikáni Archivio Apostolico Vaticano és az Archivio Storico della Segreteria di Stato illetékes iratait használtam. A külföldi kutatásokhoz több helyről is kaptam támogatást: Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2013: Róma, 2018: Bécs), Osztrák–Magyar Akció Alapítvány – Ernst Mach-Stipendium (2018: Bécs). Emellett a kötet elkészítéséhez a Nemzeti Kulturális Alap alkotói (2016), valamint könyvkiadási támogatással (2023) járult hozzá. Az ösztöndíjakat, támogatásokat ezúton is köszönöm.

Szintén köszönöm, hogy az OSZK vezetősége évek óta támogatta a kézirat elkészítését, valamint szorgalmazta annak kiadását, így – Rózsa Dávid főigazgató vezetésével – jelen kötet nyomdai munkálataiban is szerepet vállalt az intézet. A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Történettudományi Intézete a kezdeti kutatások támogatása mellett a könyvkiadási munkálatok jelentős részét vállalta magára. Kiemelt köszönet ezért Molnár Antalnak, a Történettudományi Intézet igazgatójának.

A jelen könyv a PhD-disszertáció anyagára épül, amelynek megírását, illetve könyvformátummá történő átalakítását sokan segítették. Hálás vagyok, amiért a lista olyan hosszú, hogy nem lehet mindenkit felsorolni, ám néhány nevet mégis megemlítek. Köszönöm egykori témavezetőmnek, Erdődy Gábornak az izgalmas, országhatárokon, felekezeteken átívelő témát, volt kutatócsoport-vezetőimnek, néhai Lipták Dorottyának és Sarbak Gábornak a lehetőséget a közös munkára. Nagyon köszönöm a különböző gyűjtemények mellett dolgozó kollégáknak, Lakatos Adélnak és Lakatos Andornak (Kalocsa), Horváth Istvánnak (Eger) és Tengely Adrienn-nek (Eger), illetve Balogh Ferencnek (Eger), Oross Andrásnak (Bécs), Tóth Tamásnak (Róma), valamint az OSZK kéziratári munkatársainak (Budapest), hogy szakmai tapasztalatukkal jelentős mértékben segítették kutatásaimat, továbbá Aranyi Krisztinának (Balassi Intézet) a francia nyelvű forrásokhoz nyújtott nyelvi segítségét. Ugyancsak nagyon köszönöm a jelenlegi kutatócsoport-vezetőmnek, Klestenitz Tibornak a szakmai-baráti beszélgetéseket, valamint a lektoromnak, Soós Istvánnak a monográfia készítése során nyújtott önzetlen segítségét. Legfőbb köszönet pedig családomat illeti a munkám során irántam tanúsított szeretetteljes és töretlen bizalomért.

Budapest, 2023. október

A szerző

I. BEVEZETÉS

I.1. A KERESZTÉNY VEGYES HÁZASSÁGOK KÉRDÉSÉNEK RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A vegyes házasságok vitájának origóját a házasságkötés nyilvános jellegének rendezésében kell keresni, amely a 16. századig nyúlik vissza mind a katolikus, mind a protestáns oldalon. A trienti zsinat (1545–1563) 1563. november 11-én a *Tametsi* kezdetű dekrétummal tette kötelezővé a házasságkötés formáját, miszerint annak végrehajtását a helyi ordinárius vagy az illetékes plébános által megbízott pap vagy diakónus közreműködésében, valamint két tanú kötelező jelenlétében szabályozta. A határozat hatályát a zsinat a kihirdetéstől tette függővé. A magyar helyzetet azonban bonyolította, hogy Oláh Miklós esztergomi érsek hiába igyekezett a zsinati határozatok kihirdetésével, azok csak az 1611. évi nagyszombati zsinat után terjedtek el általánosan.¹ A rendelkezés eredeti célja nem az volt, hogy egyházi intézménnyé tegye a házasságot, hanem hogy az azzal kapcsolatban felmerülő visszaélésekre (pl. önkényes felbontás, újraházasodás, bigámia) megoldást találjon.²

Luther Márton is fontosnak tartotta a házasság rendezettségét és nyilvános jellegét. Ő azonban úgy vélte, nem helyénvaló, hogy a lelkészek vagy papok lássák el a szabályozást és a kormányzást e téren, hanem a városok és országok gyakorlatát és szokását kell követni. Ezért a városi tanács és gyülekezet biztosította a házasság nyilvános jellegét. A családnak, azaz a szülők beleegyezésének is lényeges szerepet szánt, hiszen annak hiányában érvénytelennek tartotta a házasságkötést. A nyilvános jelleget tehát nem az egyház, hanem a társadalom biztosította.³

Noha időrendi tekintetben a Magyar Királyságban a protestáns oldalról indult ki a vegyes házasságokkal szembeni állásfoglalás,⁴ a 16. század végére már az Apostoli Szentszék is hasonló politikát követett. Utóbbi hozzáállását

---

1 Bővebben: VANYÓ, 1933.

2 NEUER, 2017. 291–292.

3 NEUER, 2017. 294–295.

4 A mozgalom egyfelől a vegyes házasságok erélyesebb kárhoztatását kérte, másfelől biztosítékokat igyekezett szerezni a veszélyek ellen, amelyek a felek vallását fenyegették.

a 17. század első felére azonban nem jellemezte a merev elzárkózás: 1638-ban például a *Congregatio de Propaganda Fide* úgy határozott, hogy azokban az országokban, amelyekben „büntetlenül burjánzik az eretnokség”, nem kell egyházi fenytéket alkalmazni a vegyes házasságokkal szemben.⁵ Ilyen terület volt például a Magyar Királyság is, hiszen az 1608-ban törvénybe iktatott 1606. évi bécsi, valamint az 1647-ben ratifikált 1645. évi linzi békeszerződések biztosították a protestánsok vallásszabadságát.

Az elméletek és a gyakorlatok sokszínűségének köszönhetően a katolikus egyházat tehát nem jellemezte a teljes elutasítás. A trienti zsinat utáni jogfejlődés ugyanis engedte a vegyes házasságokat, ha a katolikus félre nézve nem állt fenn „hitbeli veszély”. Ennek megítélésére a püspököket jogosultnak tartották. Az Apostoli Szentszék azonban – dacára ennek az egyre általánosabbá váló, enyhébb jogszokásnak – ragaszkodott a nem katolikus fél áttéréséhez. Ebben az esetben pedig semmilyen felmentésre nem volt szükség. Mindezekkel szemben pedig a 17. századi Magyarországon egy olyan részleges szokásjog állt elő, amelyben a vegyes vallású feleket úgy adták össze, mint egy tisztán katolikus párt.⁶

1715., majd 1716. évi⁷ rendeleteiben⁸ Keresztély Ágost esztergomi hercegprímás-érsek, bíboros előírta a gyermekek vallására irányuló reverzálist (*litterae reversales*).⁹ Az 1712–15. évi országgyűlés eredményeként az 1715. évi 30. törvénycikk pedig az uralkodó jogkörébe utalta a vallás dolgában való rendelkezést. A törvény alapján a vallásügyi panaszok és sérelmek vizsgálatára, a felekezeti kérdések intézésére közös katolikus és protestáns vallásügyi bizottság (*commissio religionaria*) dolgozta ki javaslatait. A pesti *commissio* 1722-ben terjesztette elő a javaslatát, amelyben a vegyes házasságokat a katolikus pap elé rendelte, valamint meghatározta, hogy az összes gyermeket a római katolikus hitben kell nevelni.¹⁰ Bár III. Károly eleinte ellenezte a javaslatot,¹¹ végül az 1731. évi I. *Carolina resolutió*jában tudomásul vette a vegyes házasságokat, illetve azokat a katolikus fél papjának a hatáskörébe rendelte.¹²

Néhány évvel később, XIV. Benedekkel jelentős változás következett az Apostoli Szentszék hozzáállásában. A pápa 1741. november 4-én kelt *Matrimonia* kezdetű deklarációjában elrendelte Németalföldre vonatkozólag, hogy a vegyes házasságok *inter catholicos et haereticos*, ha nem is a trienti forma szerint köttet-

5 ROSZNER, 1887. 285–286.

6 HANUY, 1904. 31–32.; 59.

7 HANUY, 1904. 62–63.; ROSKOVÁNYI, 1842. II. 433.

8 RAFFAY, 1934. 8.

9 A két rendeletben nem említik ugyan a *reversales* szót, amely azonban akkorra már használatban volt. A kifejezés eredetileg olyan kötelező iratot jelölt, amelyet a kötelezettség teljesítése után a kiállítónak adnak vissza. A magyar térítvény, kötelezvény kifejezéssel jelölték. HANUY, 1904. 63.

10 KOVÁTS, 1883. 129.; MARCZALI, 1881. 274.

11 RAFFAY, 1934. 9.

12 MEZEY, 2007. 147–148.; ERDMANN, 2014. 256.

tek, érvényesek és feloldhatatlanok. A tisztán protestáns házasságokat pedig érvényesnek ismerte el. A pápa egy külön jogi helyzetet teremtett azáltal, hogy általánosságban kimondta: Németalföldön a protestánsok egyáltalán nem állnak a trienti házasságkötési forma kötelezettsége alatt. Egyes értelmezések szerint a katolikus egyház a deklarációval nem idegen jogrendszert fogadott el, hanem a maga régi jogát alkalmazta, amikor a trienti dekrétumtól elállt.¹³

Ezt követően XIV. Benedek 1748. június 29-én kelt, *Magnae nobis* kezdetű rendelkezésével Lengyelországra vonatkozóan, elejtve az áttérés (*abiuratio hae-resis*) kötelezettségét¹⁴ az érvényes és teljes jogú vegyes házasság megengedéséhez a következő biztosítékokat (*cautela*) írta elő: 1. a katolikus fél ne legyen kitéve hitehagyásnak; 2. törekedjék a nem katolikus fél áttérésére; 3. az összes gyermek katolikusokként nevelendő.¹⁵ Ez utóbbi konstitúció közjogalkotó természetűnek tekinthető, hiszen szintén partikuláris jogi (Lengyelország) jelentőségén túlmutatva itt találkozunk először a vegyes házasságok körüli, későbbiekben is következetesen betartott, „*ius commune*”-ként is elismert szabályokkal.

Bár a fentebbiek alapján vitathatatlan XIV. Benedek újítása a tárgykörben, a vegyes házasságok megkötésének módján azonban nem változtatott. Az általános egyházjog szerint minden egyes esetben külön pápai engedéllyel, a megadott *cautiók* esetében, *passiva assentia* formájában volt csak szabad vegyes házasságot kötni. Amennyiben a diszpenzáció a biztosítékok megadásának hiányában elmaradt, a passzív közreműködés sem volt megengedett a katolikus pap számára.¹⁶

1749. január 2-án Mária Terézia rendeletben hívta fel a klérus figyelmét arra, hogy a vegyes házasságok esetében igyekezzen reverzálist szerezni.¹⁷ 1751. augusztus 19-én kelt leiratában azonban jóváhagyta, hogy püspöki engedéllyel protestáns lelkész is összeadhasson vegyes házasságra lépő feleket.¹⁸ A helyzetet bonyolította, hogy mindeközben 1750-ben Padányi Biró Márton veszprémi püspök megjelentette protestánsellenes *Enchiridionját*, amely nemzetközi diplomáciai bonyodalomra nőtte ki magát, végül a császári udvar elkobozta.¹⁹ A reverzáliskérés szükségességét Mária Terézia 1756. augusztus 30-án kiadott rendeletében megerősítette, illetve kereset alá vonatta azokat a katolikus szülőket, akik semmilyen vagy más vallásban nevelik gyermekeiket.²⁰ 1768. július 28-án kibocsátott rendeletében pedig már csak az írásban adott reverzá-

13 KOVÁTS, 1883. 113.

14 SIPOS, 1940. 139.

15 RAFFAY, 1934. 9.; VÁRADY, 1924. 9.

16 HANUY, 1904. 38–39.; 46.

17 HANUY, 1904. 67.; ROSKOVÁNYI, 1842. II. 448.; TANCZIK, 2014. 123.; RAFFAY, 1934. 9.

18 TANCZIK, 2014. 123.

19 SZIGETI, 2010. 59–82.

20 PRIMETSHOFER, 1957. 31.

lisok esetében engedélyezte a vegyes házasságok megkötését.²¹ A „szigorítás” háttérében az a „régí” elv állt, miszerint a vegyes házasságok károsak.²²

II. József a felvilágosult abszolútizmus jegyében, 1781. október 13-án az örökös tartományokra, 1781. október 25-én pedig Magyarországra vonatkozólag kelt, a protestánsok (evangélikusok és reformátusok), valamint a görög nem egyesültek (görögkeletiek) helyzetének rendezéséről szóló Türelmi rendeletével megkezdődött az egyházi és az állami rendelkezések elválasztásának folyamata, amelyben az állami törvényhozó saját kompetenciájához rendelte a keresztények közötti házasság jogi kapcsolatának megalkotását. A rendelet a vegyes házasságból származó gyermekek nevelése ügyében eltörölte az írásbeli kötelezvényt, azaz a reverzálist a születendő gyermekek vallását illetően, és meghatározta, amennyiben az apa katolikus, minden gyermek köteles az ő vallását követni. Amennyiben az apa nem katolikus (evangélikus, református vagy görögkeleti), csak a leányok legyenek katolikusok.

Ezt követően II. József a polgári házasság gondolatát 1783. január 16-án kelt az örökös tartományokra,²³ majd 1786. március 6-i Magyarországra vonatkozó rendeleteiben fogalmazta meg.²⁴ A házasságkötés lényegét abban határozta meg, hogy a felek szándékukat az illetékes közeg előtt jelentik ki.²⁵ Az uralkodó a hivatalos megbízott jelenlétét éppen úgy szabályozta, ahogyan azt a *Tridentinum* tette, ám polgári szerződésről lévén szó a közreműködő, illetékes pap kizárólag állami tisztviselőként volt jelen a házasságkötésnél. Így a hirdetések alóli felmentések joga is a világi hatóságokhoz került, ahogyan a házassági bíráskodási ügyeket szintén a világi bíróságok hatáskörébe utalta.

Az 1783-ban és 1786-ban kiadott rendeletek, amelyek szerint a házasság minden vonatkozásában az állam elé tartozik, alapot szolgáltatottak az örökös tartományokban 1812. január 1-jén hatályba lépő osztrák polgári törvénykönyv vonatkozó szabályozásainak megalkotásában is.²⁶ Így annak rendelkezései a valláskülönbségtől függetlenül érvényesek voltak minden elismert házasságra.²⁷ A törvénykönyv lényegében a kánoni házasságot ruházta fel állami erővel.

A Magyar Királyságban azonban másként alakult a szabályozás. Az 1790/91. évi 26. törvénycikk a vegyes házasságokat minden esetben a katolikus pap előtt kötendőnek rendelte el. Az ilyen frigyekből származó gyermekek vallását tekintve úgy rendelkezett: ha az apa katolikus, összes gyermeke

21 RAFFAY, 1934. 9–10.; MÁLYUSZ, 1939. 11–12.

22 A vegyes házasságok káros mivoltáról tanúskodnak például Batthyány József kalocsai (későbbi esztergomi) érsek, Migazzi Kristóf váci bíboros-püspök, Eszterházy Károly egri, Klimo György pécsi, valamint Gusztinyi János nyitrai püspökök jelentései is. ROSKOVÁNYI, 1842. II. 470–532. Idézi TANCZIK, 2014. 124.; PRIMETSHOFER, 1967. 31–36.

23 LONOVICS, 1851b. 19.

24 *Extractus*, 1846. 108–109.

25 Vö. KOVÁTS, 1883. 76.; MARCZALL, 1888. 135–144.

26 ABGB, 1811.

27 HERMANN, 1934. 5.

az ő vallását kövesse, ha az anya katolikus, akkor a fiúgyermekek követhetik az apa vallását. Jóllehet a törvénycikk a katolikus fél papja elé rendelte a házasságokat, azt akadályozni azonban nem lehetett. A protestáns oldal ellenben akadályoztatásnak értelmezte, ha a plébános a nem katolikus apa esetén a fiúgyermek utáni reverzalist (írásbeli kötelezvényt) kérte, illetve ennek megtagadása esetén az ünnepélyes esküvői szertartás elvégzése, azaz áldás nélkül, csupán tudomásul vette (*assistentia passiva*) a felek nyilatkozatát, házassági szándékát.

A reverzálisokat ugyanis II. Lipót nem törölte el. Az 1791. évi november 17-én kiadott határozatával kimondta érvényességüket és engedélyezte kérésüket. I. Ferenc 1792. szeptember 25-én kelt rendeletében szintén megállapította a kötelezvények szabadságát és érvényességét. Protestáns tiltakozásra²⁸ azonban 1793. február 12-től a reverzálisokat a Magyar Királyi Helytartótanács útján az uralkodó elé utalták. 1807. október 12-én egy újabb rendeletben véglegesen is szabályozták a kérdést, mégpedig úgy, hogy a reverzálisokat a katolikus apától soha nem kell elfogadni, míg a nem katolikus apától el lehet fogadni a teljesen önként adott reverzalist. Ez a rendelet 1868-ig maradt érvényben.²⁹

A gyermekek vallása mellett az érvényességi forma körül is akadtak problémák. Miután az 1790/91. évi 26. törvénycikk a vegyes házasságokat a katolikus pap elé rendelte, az 1799. április 9-én kelt *resolutio* megszabta, hogy a katolikus papság reverzális nélkül is köteles elvégezni az esketést.³⁰ Az 1806. augusztus 26-i rendeletben pedig a nem katolikus lelkészek előtt kötött házasságok *recoportatió*ját, újraesketését írták elő.³¹

A sérelmek kivizsgálására kirendelt országos bizottság 1825. november 20-án tett jelentést. Ezt követően az alsótábla 1827. február 3-i, majd 1830. december 14-i ülésén is kijelentette, hogy a reverzálisok törvénybe ütköznek, vagyis azokat meg kell szüntetni.³² Különösen heves vitákra a vegyes házasságok kapcsán az 1832–36., majd az 1839–40. évi országgyűléseken került sor. Ezt követően, 1840–41-ben Lonovics József tárgyalásokat folytatott XVI. Gergely pápával és annak prelátusaival a kérdéstről. A szentszéki delegáció sikerességében a csanádi püspöknek elvitathatatlan érdemei voltak. Egyházi-egyházpolitikai munkásságának vizsgálata megkerülhetetlen eleme a kiküldetés történetének.

28 A helytartótanács körlevélben tette közzé, hogy a reverzálisok érvényesek, így az annak ellenére protestánsként nevelt gyermekek akár el is szakíthatók családjuktól a katolikus hit védelmében. A rendelet az uralkodó tudta nélkül jelent meg, amit 1793-ban uralkodói rendelkezésre visszavontak. ERDMANN, 2014. 259.

29 *Extractus*, 1846. 156–157.; HANUY, 1904. 71–73.; vö. KECSKEMÉTI, 2008. 242–245.

30 ROSKOVÁNYI, 1842. II. 593.

31 *Extractus*, 1846. 270–271. A reverzálisokról (1791–1808), a katolikus papok által meg nem tagadható vegyes házasságokról (1792–1821), a vegyes házasságot kötött felek újraesketéséről (1806–1807) szóló rendeletekről bővebben: ROSKOVÁNYI, 1842. II. 586–604.

32 VÁRADY, 1924. 33.

I.2. LONOVICS JÓZSEF A MAGYAR ÉS A KÜLFÖLDI TÖRTÉNETÍRÁSBAN

Lonovics József (1793–1867) püspök, majd érsek, szónok, tanár, tudós, aki élete során három érseki címet is viselt, soha nem jutott azonban a magyar egyházi hierarchia élére. Ennek ellenére sokatmondó a tény, hogy nemesi származásának hiánya ellenére, „csupán” jómódú polgári család sarjaként is képes volt a legmagasabb egyházi pozíciókat elérni. Lonovics miskolci tanulmányait követően az egri érseki udvarban teljesített hivatalnoki szolgálatot. Szónoki tehetségét hamar felismerte környezete, így az egri káptalan diétái követe lett. 1834-ben került a csanádi püspökség élére. 1840–41-ben Rómában a vegyes házasságokról folytatott tárgyalásokat. 1847-ben primásként jött szóba a neve, illetve 1848-ban Eötvös József előterjesztésére egri érseknek nevezték ki, ám a forradalom és szabadságharc eseményei következtében nem került az érsekség élére. 1848–49. évi szerepvállalása miatt csak 1860-ban térhetett vissza Magyarországra s kapcsolódott be ismét a magyar közéletbe. Címzetes érsek lett, majd 1866-ban a kalocsai érseki székebe került, ám betegsége miatt már nem foglalhatta el azt.

Lonovics József pályaképével számos tudományos munka, tanulmány foglalkozott már.³³ Az első életrajzi összefoglalót Ipolyi Arnold készítette el a főpap felett tartott emlékbeszédével.³⁴ Lonovics legismertebb politikai szerepvállalásáról, az 1840–41. évi római missziójáról elsőként Marczali Henrik írt tanulmányt a szentszéki dokumentumok és a püspöki napló alapján.³⁵ Őt követte Várady Lipót Árpád a napló kiadásával.³⁶ Hermann Egyed a misszió bécsi előkészületeit elemezte,³⁷ míg Meszlényi Antal a szentszéki nézőpontot igyekezett feltárni és bemutatni, elsősorban a bécsi apostoli nunciatúra levelezései alapján.³⁸

A főpap személye legújabbban a politikai nyilvánosság oldaláról, valamint az 1848. évi püspöki működése kapcsán került előtérbe, elsősorban Busku Anita Andrea, Fazekas Csaba és Zakar Péter kutatásainak köszönhetően. Busku Anita Andrea Lonovics József beszédeinek aprólékos, filológiai színezetű elemzéseit készítette el témakörökön vagy egy-egy nevezetesebb diétai vitán keresztül.³⁹ Fazekas Csaba kutatásaiban is javarészt az országgyűlési esemé-

33 Vö. pl. HERMANN, 1948. 132–136.; TÓTH, 1993.; ZAKAR, 2010. 209–215.; ROOS, 2012. 121–185.
Legújabbban: ZAKAR, 2020. 357–361.

34 IPOLYI, 1868.

35 MARCZALI, 1890. 1–26.

36 VÁRADY, 1924

37 HERMANN, 1934.

38 MESZLÉNYI, 1934. 407–426.

39 BUSKU, 2007. 220–226.; BUSKU, 2008. 56–70.; BUSKU, 2009b. 27–39. Így például egyik tanulmányában Horváth Mihállyal állította párhuzamba Lonovics József életútját (BUSKU, 2011.), míg másik munkájában Lonovics emlékbeszédeit vette górcső alá (BUSKU, 2010a. 25–75.). Busku Anita Andrea Lonovics teljes életművére fókuszált kutatásai során. Így az 1848–49 utáni időszakból: BUSKU, 2010b. 247–262.; BUSKU, 2009a. 83–102. További kutatásairól l. még (BUSKU–FAZEKAS, 2013. 56–77.).

nyek kapcsán olvashatunk az egykori püspökről.⁴⁰ Zakar Péter a főpap Széchenyivel kötött barátságát,⁴¹ továbbá az 1848–49. évi csanádi egyházmegyei működését vizsgálta.⁴² Az 1848. évi tizedlemondás kérdésében Sarnyai Csaba Máté,⁴³ valamint Fazekas Csaba és Gyulai Éva⁴⁴ tanulmányaiban olvashatunk róla.⁴⁵ Lonovics József kiküldetése mellett historiográfiai szempontból is legismertebb hazai szerepvállalása ugyancsak a szabadságharchoz köthető, amikor a Batthyány Lajos vezette 1849. január 3-i békedelegáció tagjaként egri érseki pozíciójában Deák Ferenc, Majláth György országbíró, Majláth Antal volt kancellár mellett ő is megjelent Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz tábornagy bicskei táborában.

A nemzetközi szakirodalomban a püspök neve szintén az 1840–41. évi kiküldetés, illetve 1848–49 kapcsán kerül elő. Max Hussarek von Heinlein például az 1855. évi konkordátum feldolgozása kapcsán említi meg a kiküldetést.⁴⁶ Bruno Primetshofer, valamint tanítványa, Josef Kremsmair a magyar, illetve osztrák házasságjog 19. századi történetén keresztül vizsgálta a római missziót.⁴⁷ Primetshofer Lonovics diplomáciai kiküldetésének eredményét egyenesen részleges kiegyezésnek (*teilweiser Ausgleich*) nevezte, ezt a megállapítást Kremsmair (*Teilkompromiß*) is osztotta. Otto Weinbergernél a misszió másik szereplőjének, Karl Ernst Jarcke tevékenységének kutatása során került szóba az egykori csanádi püspök. Az 1848–49. évi események kapcsán pedig Waltraud Heindl írt a püspökről.⁴⁸

Mindezek mellett az egri és kalocsai főegyházmegyei hely-, társadalom-, illetve egyháztörténeti kutatások – például Juhász Kálmán, Lotz Antal, Kőhegyi Mihály, Orbán Imre, Soós Imre tollából – is számos új elemmel gazdagították már ismereteinket mind az országos, mind a nemzetközi politikában aktívan részt vevő püspökről.⁴⁹

40 A reformkori országgyűléseken túlmenően l. még FAZEKAS, 2016. 269–280.

41 ZAKAR, 2013a. 99–114.; ZAKAR, 2013b. 90–106. A gróf és a püspök kapcsolatáról l. még: KŐHEGYI-MERK, 1992. 89–99.

42 ZAKAR, 2021.

43 SARNYAI, 2001. 63–88.; SARNYAI, 2000. 30–52.

44 FAZEKAS–GYULAI, 2000. 165–188.

45 ZAKAR, 2011. 82–101.

46 HUSSAREK, 1922. 447–811.

47 PRIMETSHOFER, 1967.; KREMSMAIR, 1993.

48 HEINDL, 1972. 400–432.

49 Vö. pl. TÓTH, 1993.; KŐHEGYI, 1997. 83–90.